

Inför sommar-OS i Beijing 2008

En historisk betraktelse

Kristian Gerner

Historiska institutionen, Lunds universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/gerner/gerner080606.html
(ISSN 1652-7224), 2008-06-06

Copyright © Kristian Gerner 2008. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Idrotten, sägs det, kom till det grekiska fastlandet från Kreta, där den uppstått under den minoiska kulturen ca 3000–1700 f.v.t., och under den mykenska perioden (1500–1000 f.v.t.) utvecklats med nya tävlingsformer och fastare regelverk. Fastlandsgrekerna fortsatte utvecklingen av idrotten mot mer utpräglad tävlingsidrott med färre uppvisningsinslag, och man införde nya grenar som innebar mer av tävling man mot man. Exempel är kapplöpning och kappkörning med häst och vagn; båda dessa ingick i de olympiska spel som inleddes 776 f.v.t. och pågick i olika former fram till 393 v.t., då de förbjöds av kejsar Theodosius. Under dessa nästan tolvhundra år förändrades spelens karaktär och innehåll, men till de olympiska grenarna brukar man räkna boxning, brottning, pankration (en blandning av boxning och brottning), hästsport (ritt, två- och fyrspann), löpning, samt femkamp (brottning, diskus, längdhopp, löpning, spjut).

Kroppsdyrkan genomsyrade antikens Grekland. En vältränad kropp var i mångt och mycket målet för den unge mannens fostran, och redan som barn skolades pojkar i fysisk träning som en del av deras uppfostran och utbildning. Den fysiska och andliga skolningen syftade till att skapa goda män i de grekiska stadsstaterna, men kroppskulturen var också ett mål i sig. Ungdomar tränade nakna, gärna till musik, och den erotiska konnotationen understryks av att gymnasiernas främsta gudom var Eros. Men nakenheten hade också icke-erotiska innebörder. Målet med fostran var att uppnå arete, excellens, som krigare, atlet, medborgare, tänkare, talare. Nakenheten blev därmed en manifestation av arete: den förträfflige har inget att dölja, dygden är hans klädnad.

Man undrar så smått vilka delar av de antika idealen Pierre de Coubertin hade i åtanke när han, i sin strävan att återupprätta Frankrikes ära efter det nesliga nederlaget mot Preussen 1871, introducerade tävlingsidrott enligt olympisk modell i syfte att förvandla fransk ungdom till starka män och kraftfulla ledare. Med tanke på tidsandan vid 1800-talets slut var det knappast eroticeringen, utan snarare just fysisk och intellektuell arete. Med längtansfulla blickar riktade mot det ärorika antika Grekland inleddes i alla hän-delser den moderna olympiska eran, och med andra exempel på nostalgisk längtan efter antika ideal inleder Kristian Gerner sin personliga betraktelse över de moderna olympiska spelens historia. Med Berlin-OS 1936 som ett slags resonansbotten leder han läsaren på en lärd resa genom ett drygt sekel av olympiader – insiktsfullt, kunnigt, kritiskt.

De olympiska spelen är ett uttryck för uppfinnandet av det förflutna. När man vill skapa en känsla av gemenskap och gemensamt syfte är det bra att kunna hänvisa till en ärorik historia. Alla utbildade människor i den kristna civilisationen har alltsedan denna civilisations framväxt för tvåtusen år sedan uppfostrats i att tänka historiskt och i berättelser. Grundberättelsen handlar om Kristus och om Messias återkomst vid historiens slut. I den sekulariserade alternativa stora berättelsen har för de flesta européer det antika Grekland tjänat som utgångspunkt. Uttrycket ”redan de gamla grekerna” är en sliten fras som idag används mest på skoj, men det ligger allvar bakom: det var i Grekland det började. Och en tanke som har förknippats med de moderna olympiska spelen är att de skall göra alla folk till systrar och bröder och utmytna i den eviga freden.

Bildade kretsar i högmedeltidens Italien såg i antiken – och de syftade på både Aten och Rom – en förlorad guldålder, som de vill vinna tillbaka. Renässans betyder ju återfödelse, och de italienska humanisterna ville genom att återuppväcka antiken göra slut på den provisoriska mörka mellantiden, det vill säga vad vi på svenska kallar medeltiden. Den förlorade guldåldern utstrålade ett mytiskt skimmer. Det som humanisterna åstadkom inom litteraturen och konsten var nytt, men de ville själva tro att de hade återskapat den svunna guldåldern. De tusen åren från Västroms fall till deras egen tid var en parentes, som man helst skulle glömma.

Humanisternas idé var att konsten kunde förändra samhället och få det att stråla på samma sätt som antiken. Nästa stora antikvurm kom vid tiden för franska revolutionen och Napoleonkrigen. Den unga demokratiska franska republiken återknöt i sitt symbolspråk, måleri och arkitektur till både Aten och Rom. Det grekiska ordet ”demokrati” betyder både demokrati och republik. Napoleon gjorde slut på både republiken och den gryende demokratin men hans kejsardöme sökte sina rötter i det romerska imperiet. Det handlade om både kultur och imperium, om både kultur och politik.

Med Berlinspelen 1936 blev OS en världshändelse

De moderna olympiska spelen är det tredje stora exemplet i den västerländska historien på inflytandet från drömmen om att återskapa antikens storhet. Även Pierre de Coubertin använde myten om den antika guldåldern då han presenterade sin idé. Det var förvisso inte någon slump att de första moderna olympiska spelen förlades till Aten, Greklands huvudstad. Dessa olympiska spel var på samma gång uttryck för det moderna samhällets självförståelse, för dess tro på utveckling, framsteg, utopi. Slagorden var ”snabbare”, ”högre” och ”starkare”. Man skulle göra bättre resultat än tidigare. De olympiska tävlingarna skulle leda mänskligheten mot fulländning.

Som evenemang var de första moderna spelen i Aten år 1896 inte någon stor mediahändelse. Det kan man inte heller säga att spelen var när de hölls i storstäderna Paris, St. Louis och London åren 1900, 1904 och 1908. Spelen i Stockholm år 1912 var emellertid en stor händelse i Sverige och det olympiska stadion har förblivit ett vitalt inslag i huvudstadens arkitektoniska landskap. Men först fyrtio år efter de första moderna olympiska spelen blev spelen en världshändelse. OS i Berlin 1936 medförde en fulländad ritualisering och massmedialisering av själva evenemanget. Till det stora intresset bidrog inte bara den magnifika

iscensättningen utan även det faktum att nazisterna hade tagit makten i Tyskland tre år tidigare. Problematiken idrott och politik har alltsedan dess varit ett tema i nyhetsrapportering och offentliga debatter om de olympiska spelen. Detta är mångomskrivet, men några aspekter av OS i Berlin förtjänar att lyftas fram när man vill ge en överblicksbild av hela den moderna olympiska historien.

En viktig poäng är att Hitler personligen var totalt ointresserad av idrott och förbjöd sina närmaste medarbetare att utöva sport, eftersom det fanns risk för fysiska skador. Dessutom stred det mot den nazistiska ideologin att tyska "ariska" idrottsmän skulle tävla mot afrika-amerikaner (negrer som man skrev på den tiden, ett klart nedsättande ord) och judar och riskera att förlora mot sådana medtävlare. Men naziregimen fick OS till skänks, eftersom spelen hade tilldelats Tyskland på Weimarrepublikens tid. Hitler och Joseph Goebbels förstod att utnyttja dem för deras propagandavärde: Tyskland som perfekt arrangör av ett stort internationellt evenemang och som värdland för människor från hela världen i fredlig tävlan. Och med Tyskland som det främsta landet i själva tävlingen.

Filmaren Leni Riefenstahls film om OS 1936 är världsberömd. Riefenstahl regisserade spelen: de utformades enligt ett filmmanus. Drömmen om den harmoniska guldåldern i det antika Hellas smälte ihop med den monumentala imperietraditionen från Rom. Det var Riefenstahl som med bistånd av sin vän Goebbels propagandaexperter valde Fritz Schilgen, en tämligen okänd tysk medel- och långdistansare, till att föra facklan med den olympiska elden in i Berlins olympiastadion och tända den olympiska elden på altaret. Redan idén med facklan från Olympia till OS-staden var en nazitysk förnyelse av OS-riterna, och den utvalde Schilgen var dessutom till utseendet urtypen för den blonde ariske hjälten och passade perfekt i den nazistiska raspropagandan. Han hade ett lätt, "svävande" löpsteg som kunde förkroppsliga Riefenstahls ambition att visa upp skönhet, styrka och grace i en film som enligt hennes egna ord var skapad som en "hymn till skönheten och kampen" och "en symfoni för ögat". OS i Berlin och Riefenstahls film skulle förföra åskådarna på plats och i biosalongerna. Och den gjorde det.

Riefenstahls olympiafilm visades första gången i UFA-palatset i Berlin på Hitlers 49-årsdag. Tydligare kan kopplingen till Hitler inte bli, men filmen var redan då och har förblivit frikopplad från detta sammanhang. Den har hyllats som den största idrottsfilmen någonsin och som ett monumentalt pionjärverk i genren dokumentärfilm. Den 5 augusti 1938 hade i samband med premiären i Sverige Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet recensioner som andades hänförelse och beundran. Svenska Dagbladet skrev om ett reportage som övergick i dikt och öppnade vägen till en ny filmestetik. Dagens Nyheter framhöll att Riefenstahl belönats med det svenska Polarpriset som uttryck för svenska idrottsvänners beundran och tacksamhet för hennes idrottsfilmer, särskilt olympiafilmen, som var en utomordentlig propaganda för idrotten.

Att Riefenstahls film även var propaganda för Nazityskland och för dess rasideal var, som ovan angivits, något som både samtida och senare kommentatorer inte gärna ville erkänna. Den tyska regissören använde nämligen en indirekt, suggestiv estetisk berättelse, som förvisso troget motsvarade de kropps- och hälsoideal som var naziregimens. Dessa ideal presenterades emellertid genom bilder av klassiska grekiska byggnader och statyer, bilder som följdes av olympiadeltagare i aktion. De senare förvandlades till grekiska, det vill säga "ariska" ideal. Berättelsen inleddes på Akropolis, med Parthenon och Erekteion mot en dramatisk himmel. Statyer av Afrodite, Apollo, Alexander den store, Akilles och

Paris förkroppsligade skönheten och den lugna harmonin respektive modet och kampen. Myrons berömda staty Diskuskastaren presenterades tillsammans med en nutida diskuskastare i samma pose: Leni Riefenstahl kommenterade själv att antiken nu hade blivit levande.

När kamerans blick dröjde vid en lagerkrönt Trebisonda Valla, som gjorde vad vi känner som Hitlerhälsning, kunde det tolkas som en fascisthälsning, eftersom Valla, den första kvinnliga guldmedaljören under Berlinspelen och segrarinna på 80 m häck, var italienska. Men framför allt lyckades Riefenstahl tack vare ”den antika” ramberättelsen och sättet att framställa Valla på, suggerera bilden av det antika Rom snarare än av det samtida Hitlerriket. Den italienska segraren Trebisonda Valla gjordes till en modern variant av den romerska jaktgudinnan Diana.

OS och nationella agendor

Leni Riefenstahls och Joseph Goebbels antikisering av ritualerna kring och själva den filmiska presentationen av OS i Berlin 1936 var förvisso i Pierre de Coubertins anda. Samtidigt innebar denna tyska iscensättning en djup historisk ironi. de Coubertin hade nämligen utformat hela sin plan för de moderna olympiska spelen med strävan att väcka fransmännen till stordåd efter det förödmjukande nederlaget mot Preussen i kriget 1870-1871.

de Coubertin var bekymrad över att hans hemland Frankrike inte förmådde hävda sig i den internationella politiska kampen. Bevisen på svaghet var för de Coubertin som sagt förlusten i kriget mot Preussen, och det faktum att Frankrike därefter släpade efter Tyskland i ekonomisk och teknologisk utveckling. Orsaken till Frankrikes svaghet såg de Coubertin i bristen på politisk stabilitet i landet, och detta i sin tur ansåg han berodde på bristen på starka, karaktärsfasta män.

Bekymret över Frankrikes framtid ledde de Coubertin till att söka modeller, vägar till bot. Medlen såg han i tävlingsidrotten. En allsidig träning i idrott och att visa krafterna i tävlan mot män från andra nationer skulle producera starka män och därmed starka politiska ledare och ett politiskt stabilt och internationellt framgångsrikt Frankrike. de Coubertin fann två modeller. Den ena var den anglosaxiska tävlingsidrotten. Baronerna hade imponerats av de amerikanska collegeungdomarnas och de engelska studenternas idrottstävlingar. Han fäste sig också vid att det fanns mycket bestämda regler för tävlingarna. Kampen skulle vara rättvis. Han drog slutsatsen att kampen för att komma med i universitetets idrottslag stärkte karaktären. I Frankrike däremot var det en utbredd uppfattning att idrotten störde studierna. Det visade sig dessutom snart – vi befinner oss nu på 1880-talet – att det var svårt att vinna acceptans för en anglosaxisk modell i det chauvinistiska Frankrike. En landsman till de Coubertin, Paschal Grousset, som hade grundat det franska förbundet för fysisk träning, förde fram idén att man skulle söka modellen i antiken. Underförstått var den franska civilisationen en modern upplaga av den antika. Den skiljde sig därmed fördelaktigt från ”krämarnas” (britter och nordamerikaner) och ”barbarernas” (tyskarna) samhällen.

de Coubertin ordnade fina middagar för internationella kändisar och bjöd in idrottsmän från olika länder att tävla mot varandra. Han lyckades sälja in idén om internationell tävlingsidrott. Vid ett möte med Internationella idrottskongressen i Paris 1894 föreslog de

Coubertin att man skulle återuppliva de antika olympiska spelen. Intressant nog rönt han motstånd från företrädare för gymnastikförbund. Gymnastik var vid denna tid främst en sport för massuppvisningar, där det estetisk-fysiska stod i centrum. Det fanns också vissa svårigheter att vinna gehör för friidrotten, där de individuella prestationerna står i centrum, men till sist vann de Coubertin församlingen för idén att börja med olympiska spel igen efter en paus på 1500 år. Den romerske kejsaren Theodosius hade år 393 förbjudit spelen, men nu skulle man återuppta traditionen.

IOK grundades således i Paris 1894. De första medlemmarna hörde till den sociala eliten, adelsmän som baron de Coubertin respektive akademiker. De skulle inte vara representanter för sina respektive länder utan propagera för den olympiska rörelsen i sina hemländer. Den förste presidenten blev greken Demetrios Vikelas och den grekiska kungafamiljen engagerade sig aktivt för att få spelen till Aten. Grekiska publicister tog också tillfället i akt och betonade det nobla arvet från det antika Grekland, ett Grekland som var den europeiska civilisationens värn mot de ociviliserade turkarna och slaverna. Syftningen var dels på det osmanska imperiet, varav Grekland varit en del fram till 1829, dels på en annan postosmansk stat, Bulgarien, som i likhet med Grekland gjorde anspråk på området Makedonien. Den senare konflikten var för övrigt påtaglig under invigningen av OS i Aten 2004. Under inmarschen av staterna efter Grekland i bokstavsordning kommenterade en svensk journalist, Alexandra Pascalidou, ceremonin med påståendet att staten Makedonien (som tvingades framträda under den förödmjukande akronymen FYROM, "Former Yugoslav Republic of Macedonia) hade lagt beslag på något som det rätteligen borde vara grekisk ensamrätt till, nämligen själva namnet. Incidenten var för subtil för att bli rubriker i svenska tidningar, men professionella balkanvetare och invandrare från Makedonien i Sverige lade förvisso märke till denna TV-kommentar.

Redan från början sökte nationalistiska ledare från länder som ingick i imperier att utnyttja OS för att märkas och vinna ett faktiskt internationellt erkännande. Det försökte inför OS 1912 i Stockholm både Böhmen – som numera kallas Tjeckien på svenska – och Finland göra. Tjeckerna tvingades marschera in efter den österrikiska truppen utan vare sig egen flagga eller namnskylt, medan finländarna vann ett halvt erkännande och fick tåga efter den övriga ryska truppen under skylten "Finland". Från efterkrigstiden känner vi problematiken med de två tyska staterna, vilka under flera OS uppträdde som en trupp, med Taiwan och Folkrepubliken Kina, och med Israel och Palestina. Under OS i Rom 1960 tillät IOK Taiwan att delta, men under det gamla portugisiska namnet på ö-staten, "Formosa". Folkrepubliken hade deltagit i spelen i Helsingfors 1952, medan Taiwan då hade vägrat ställa upp. I gengäld kunde Taiwan representera "Kina" under OS i Melbourne 1956, något som ledde till att Folkrepubliken drog sig ur IOK. 1960 var således Kina representerat på ett sätt som motsvarade Krakas symbolspråk i mötet med Ragnar Lodbrok i den isländska sagan. "Formosa" var både Kina och inte Kina. Men denna lösning blev inte bestående. Folkrepubliken vann.

Kamp mellan individer blev kamp mellan nationer och ideologier

Grekerna hoppades när de första moderna spelen förlades till Aten, att Grekland skulle bli den permanenta valplatsen, men de Coubertin drev igenom att OS skulle cirkulera mellan stora världsstäder. Paris 1900 och London 1908 motsvarade kriterierna, och även St. Louis som 1904 var en av USA:s mera dynamiska städer: OS hölls i samband med världsutställningen där det året. Stockholm, som höll spelen 1912 var inte precis någon stor världsstad, och det kan man inte heller säga om Helsingfors, där OS ägde rum 1952, eller Atlanta där OS utspelades 1996, men i övrigt är det fråga om ett pärlband av stora världsstäder. Aten och Paris fick OS ännu en gång, London ytterligare två gånger (2012 blir den tredje). Berlin skulle ha haft OS 1916, men världskriget kom emellan och spelen inställdes. OS 1920 gick till Antwerpen, en gammal europeisk metropol, även om storhetstiden låg ett halvt årtusende tillbaka i tiden, innan holländarna under 1600-talet blockerade staden. Sundsvalls Tidning beskrev i en artikel den 21 juli 2004 på tal om OS 1920 Antwerpen som en ”fattig och av idrott totalt ointresserad liten hamnstad i Belgien”. Jojo! Efter Antwerpen följde Amsterdam, Los Angeles, Berlin, London igen, Melbourne, Rom, Tokyo, Mexico City, München, Montreal, Moskva, Los Angeles ännu en gång, Seoul, Barcelona, Sydney och Beijing.

Kampen i OS skulle enligt de Coubertin inte stå mellan stater utan mellan individer från olika stater, men både publiken på plats och massmedia i olika länder betraktade och beskrev deltagarna som representanter för sina respektive stater. Den inofficiella ”nationstävlingen” blev massmediestoff och man kan lugnt räkna med att de allra flesta människor som intresserade sig för saken betraktade OS som en kamp mellan nationer. När man summerade OS i Berlin rapporterade givetvis de nazityska tidningarna att Tyskland vunnit flest medaljer: 33 guld, 26 silver och 30 brons, medan USA bara vann respektive 24,20 och 12.

Från och med OS i Helsingfors 1952, då Sovjetunionen trädde in på den olympiska arenan, tävlade i det kalla krigets tecken USA och Sovjetunionen om att vinna flest medaljer. När DDR äntligen fick tävla under egen flagga vid OS i Mexico City 1968 blev spelen en viktig politisk arena: genom att vinna ett stort antal medaljer skulle man bevisa socialismens överlägsenhet över kapitalismen. Eftersom DDR var bättre än Förbundsrepubliken Tyskland i idrott, var dess samhällssystem också bättre, var logiken. Att DDR i själva verket var bäst i dopning hörde inte till vare sig den officiella eller den offentliga bilden.

Tyskland är en stat som har haft en framträdande roll i OS-sammanhang, väl så mycket av politiska som av idrottsliga skäl. Att Berlin fick sommar-OS 1936 (och Garmisch-Partenkirchen vinterspelen) var efterverkningar av ett politiskt beslut. Fredskonferensen i Paris efter första världskriget hade bestämt att Tyskland bar ansvaret för kriget. Weimarepubliken dömdes att betala ett gigantiskt krigsskadestånd och Tyskland straffades också med att utestängas från OS i Antwerpen 1920 och i Paris 1924. Det hade varit en stor internationell skandal, som gav återklang även i svensk press, när Tyskland vid anfallet mot Frankrike 1914 hade invaderat och ockuperat Belgien och dödat civila, och dessutom hade hela den moderna OS-rörelsen som ovan nämnts sin utgångspunkt i fransmannen de Coubertins strävan att Frankrike skulle förmås att hävda sig i konkurrensen med Tyskland. Det var förvisso inte tävlingsidrottens förtjänst att Frankrike hamnade bland segrarmakterna, men segerns sötma kunde nu avnjutas även genom att helt utestänga Tyskland från tävlan på idrottens område. Men när Tyskland 1924 upptogs i Nationernas Förbund innebar det

också att landets släpptes tillbaka in i de olympiska sammanhangen. Tyskland tillerkändes sommarspelen under Weimartiden, men när spelen skulle äga rum 1936 var nazisterna makthavare. Att Hitler redan år 1934 tog Tyskland ur Nationernas Förbund fick inte några återverkningar på den internationella tävlingsidrottens område.

OS i Berlin var de första spelen som tack vare filmen blev tillgängliga för en global publik. Journalfilmerna var i mitten på trettioalet ett väl etablerat nyhetsmedium, och Riefenstahls film *Olympia*, som bestod av två delar, ”Folkens fest” och ”Skönhetens fest”, fick omedelbart en framträdande plats i filmkonstens historia. Nästa stora massmediesteg togs vid OS i Rom 1960, då TV täckte spelen i direktsändningar. Detta gjorde spelen kommersiellt intressanta, och denna omständighet kom snart att präglade dem.

Under OS i Rom inträffade också den första stora kända dopningskandalen. Den danske cyklisten Knud Enemark pressade sig i linjeloppet över sin förmåga, störtade till marken och dog. Orsaken hölls hemlig, men rykten om dopning tog genast fart och i efterhand erkände den danske lagledaren att de danska cyklisterna hade givits preparat som utvidgade blodkärlen. Dopning förbjöds visserligen, men företeelsen hade kommit för att stanna. Direkt prestationshöjande stimulantia kompletterades med muskeluppbyggande medel som anabola steroider. Det mest kända fallet är sannolikt kanadensaren Ben Johnson under OS i Seoul 1988.

Spelens politiska och kommersiella betydelse och dopningproblematiken har belysts på alla möjliga sätt i TV, radio och press i samband med de förestående sommarspelen i Beijing. Anspelningarna på Berlin-OS har varit mycket flitigt förekommande. Detta är ett tecken på att OS i Berlin, inte minst tack vare Leni Riefenstahls epokgörande film, har etsat sig in det allmänna medvetandet som exempel på hur OS kunnat utnyttjas som propaganda för en fruktansvärd regim. Det är ytterst sannolikt att frågan om Tibets ställning och den terror som den kinesiska kommunistiska regimen tidvis har utövat där (som på andra ställen i Folkrepubliken Kina under dess snart sextioåriga existens) på ett medvetet sätt har förts upp på den internationella massmediala dagordningen inte bara för att OS sätter Kina i fokus i hela världen. En bidragande faktor har troligen varit att hänvisningar till Berlin-OS som ett parallellfall är avsedd att göra anklagelserna mot Kinas regering mera tungt vägande. Och detta är Riefenstahls ”förtjänst”.

Att Berlin-OS har aktualiserats som en dyster förelöpare till Beijing-OS har således att göra med att spelen 1936 kommit att bevaras i många minne framförallt som en propagandatriumf för Naziregimen. Visserligen har inte lika många sett Leni Riefenstahls andra stora dokumentärfilm från Hitlertiden, *Viljans triumf*, men man kan ändå uppfatta det som att denna film trots det är ganska allmänt känd och i det allmänna medvetandet smälter ihop med olympiafilmen. *Viljans triumf* är en dokumentär om den nazistiska partikongressen, ”partidagen”, i Nürnberg 1934. Filmen visades 1935 och den kan filmestetiskt ses som en förövning till olympiafilmen.

Bojkotter, massmedier och politisk propagande

Utvecklingen av OS från Aten 1896 till Beijing 2008 återspeglar både kontinuitet och förändring när det gäller idrottens roll i samhället. Det bestående är att tävlingsidrott och

internationell politik är intimt förknippade. Man kan tala om politiska skäl både bakom Pierre de Coubertins lansering av idén om moderna olympiska spel och bakom det entusiastiska mottagandet av idén hos Greklands politiska elit. Därefter är den politiska dimensionen en röd tråd med många knutpunkter: Finland och Böhmen inför OS 1912, alla turer kring de tyska staterna, tvekampen mellan USA och Sovjetunionen från och med OS 1952 samt de spektakulära bojkotterna 1976, 1980 och 1984. I Montreal 1976 var det en samlad afrikansk protest mot att Nya Zeeland hade tävlat i rugby – som inte var en OS-sport men väl på sin tid hade varit en av de Coubertins inspirationskällor – mot apartheidregimens Sydafrika, i Moskva 1980 uteblev USA och några andra väststater i protest mot Sovjetunionens inmarsch i Afghanistan och i Los Angeles 1984 uteblev Sovjetunionen och de andra warszawapaktsstaterna – utom Rumänien, som här fick en chans att låtsas vara oberoende av Moskva, och detta med Moskvas tysta medgivande – i protest mot, ja i protest mot vad är svårt att säga. Det mest sannolika är att det var hämnd för att USA hade försökt spolia festerna i Moskva fyra år tidigare.

När det gäller OS i Montreal 1976 var vid den tiden de kenyanska löparna väl etablerade som världsledande på 3000 m hinder. En av idrottshistoriens stora kontrafaktiska frågor är vad som hade hänt på den distansen i Montreal om Afrika, och därmed Kenyas löpare, inte hade uteblivit. Hade vi svenskar fått vänta i 28 år till på det första svenska OS-guldet i friidrott efter de legendariska triumferna i OS i London 1948, bland annat trippelsegern på just 3000 m hinder?

Problematiken OS och politik är nära förenad med OS och massmedia, OS och professionalism och OS och dopning. Massmedia spelar så gott som i alla sammanhang som har med tävlingar att göra på nationella, för att inte säga nationalistiska känslor, och OS är det kanske allra bästa tillfället att göra det. Ett extremt exempel är då nationalismen övergår i inåtvändhet på ett sätt som motsvarar TV 2s Sydnyttis redovisning av matcher i allsvenskan i fotboll eller handboll genom att bara visa resultaten från matcher med skånska lag inblandade. Allsvenskan som tävling försvinner helt från rapporteringen och kvar blir bara självbespeglingen. Om man roar sig med att följa hur tidningar från olika länder redovisar OS ser man snabbt att de vanligen främst uppmärksammar det egna landets representanters prestationer. Ett annat extremt exempel är då kommersialiseringen förenas med nationalism. Vid de senare olympiska spelen har nordamerikanska TV-sändningar ibland visat endast de amerikanska deltagarna under sprinterloppen. För en idrottsintresserad är detta absurt, men ur reklamsynpunkt kan det vara lyckat. Produkten och idrottaren smälter samman utan störande inslag av andra varumärkens levande annonspelare.

När det gäller idrott och politisk propaganda är det inte bara diktaturregimer som Nazityskland, DDR och Sovjetunionen som har betraktat sina idrottsmän som statens reklamplare. Det gäller även i demokratiska stater, men där är det inte så mycket regeringsmakten som massmedia, som har underblåst nationalismen, och då inte bara på det inåtvända eller kommersiellt motiverade sätt, som ovan har visats.

De antika olympiska spelen hade som bekant religiös karaktär. Religioner behöver riter och ritualer, symboler och heliga ord. Detta är något som också har utmärkt den olympiska rörelsen, och det har utvecklats med åren. Redan 1896 komponerade greken Spyros Samaras den olympiska hymnen. Under OS i London 1908 höll en biskop en predikan där han välsignade spelen, och hans ord broderades ut av de Coubertin, som förkunnade att i OS det viktigaste inte var att segra utan att delta. Han förklarade att det viktigaste i livet

inte var att segra utan att kämpa, inte att besegra andra utan att kämpa väl. Det är svårt att ta dessa slagord på allvar, men man bör ändå notera att de Coubertin gav uttryck för en individualistisk inställning till idrotten och livet, som decennier senare skulle finna en återklang i den svenska socialistiska skalden Karin Boyes deklamationer att inte den längsta dagen utan den dag som är fylld av törst är störst, och att målet inte är så viktigt som ansträngningen: ”der är vägen som är mödan värd” är en version av den franske baronens olympiska credo.

År 1913 hade de Coubertin vid ett besök i Delfi, det antika oraklets plats, hittat ett mönster med fem ringar flätade i varandra. På IOKs kongress i Paris i juli 1914 – då för övrigt det stora kriget, som snart skulle ställa den olympiska rörelsen i skuggan, var under uppsegling – lanserade baronen de fem ringarna som emblem för den olympiska flaggan. Meningen var att de skulle symbolisera de fem världsdelar som den olympiska rörelsen då omfattade. Vid OS i Antwerpen 1920 presenterades det som har kommit att bli OS officiella slagord, citius, altius, fortius, snabbare, högre, starkare. Formeln hade de Coubertin fått av en idrottsintresserad dominikanpater, som hade givit sina idrottselever detta valspråk som ord på vägen.

OS som sekulariserad världsreligion

OS är ett barn av den moderna nationalismen, tävlingsidrotten, kommersialismen, läkarvetenskapen och teknologin. Det säger sig självt att OS inte kan vara en rent idrottslig angelägenhet. OS i sin nuvarande utformning är först och främst en fråga om ekonomi. Det handlar dels om arrangörsländernas och –städernas investeringar före och marknadsvärde efter spelen. Dels handlar det om stora internationella företags intressen och det enorma reklamvärde som OS har för dem. Detta gör i sin tur OS till en ytterst viktig del av massmedieindustrin, och särskilt då televisionen. Mot de ekonomiska intressena och OS funktion som sekulariserad och kommersialiserad ekumenisk världsreligion står sig moraliska invändningar mot vissa arrangörsländers brott mot mänskligheten slätt.

De som protesterar och bojkottar kan försvara och rädda sin heder. Man har försökt stå det onda emot och bekämpa det. En bojkott förblir visserligen ett historiskt faktum som håller bilden av en förtryckarregim eller av en hämningslöst kommersiell stat vid liv, och uppmärksamheten kan förmå en förtryckande stat att åtminstone under den aktuella tiden minska eller dölja förtrycket – det gjorde Nazityskland sommaren 1936 – men en bojkott förmår knappast att på ett bestående sätt i den nationella idrottshistorien i skilda länder fördunkla minnet av idrottsliga framgångar under OS som har bojkottats av moraliska eller politiska skäl.

Det svenskar minns av OS i Montreal 1976 är bilden av Anders Gärderud på mållinjen och inte de afrikanska staternas protest mot apartheidregimen i Sydafrika. Det engelsmän minns av OS i Moskva 1980 är Steven Ovetts och Sebastian Coes dueller på 1500 och 800 meter och inte USAs protest mot Sovjetunionens angrepp på Afghanistan. Det marockaner minns av OS i Los Angeles 2004 är Nawal El Moutawakels triumf på 400 m häck – och kanske även många svenskar, eftersom favoriten Ann-Louise Skoglund ”bara” blev femma

– och inte att öststaterna bojkottade spelen för sina ädla syftens skull. Gärderud, Ovett, Coe och Moutawakel – alla frälste de nationen. Som segrare över andra....

Referenser

Manfred Ertel, „Die Gladiatoren des Diktators“, *Der Spiegel. Geschichte*, 1: 2008, s. 126-8.

Olympics and Politics. Sun Byung Kee, Lee Sei Kee, Kim Sung Kyu, Kogh Young Kee, eds. Seoul: Hyung-Seul Publishing 1985.

Leni Riefenstahl, *Olympia*. Köln: Taschen 2002 (1937)

Åke Stolt, *Ingen lek utan eld. En olympisk krönika från Aten till Aten*. Stockholm: Bonniers 2004.